

Metode istraživanja starih urbanih aglomeracija

Dubrovnik

Nada Grujić

Studijsko proučavanje starih urbanih aglomeracija ima neposredan praktični smisao: stvara podlogu za njihovu asanaciju i revitalizaciju, dakle, za konzervatorsku praksu, i za prostorno, urbanističko planiranje.

Povijesno-teoretski to je proučavanje usmjereno na upoznavanje ritma rasta grada u vezi s promjenama njegovih funkcija i međusobnog odnosa izgrađenih struktura i društvenih funkcija grada. Gradogradnja je, uz to, jedan od osebnih oblika umjetničke djelatnosti, do danas još nedovoljno ispitan, premda je ostvarila izrazite i već priznate estetske vrijednosti.

Iako se suvremeni grad razvija na posve drugim principima nego što se razvijao predindustrijski grad, neke teoretske spoznaje o načinu konstituiranja određene urbanističke strukture pridonose spoznavanju još nedovoljno racionaliziranih procesa suvremenog strukturiranja grada.

1. Teoretski model istraživanja

Dosadašnji praktički rad Instituta nužno je doveo do razmišljanja o »modelu« istraživačkog rada. Takav model određuju ove osnovne teme istraživanja:

a. Naselje u prostoru

Ta tema uključuje analizu položaja što ga neko naselje ima u širem prostoru. Pri tom treba imati na umu da se taj položaj s vremenom mijenja. Prije svega valja ispitivati položaj naselja u geomorfološkoj strukturi određenog područja, njegov odnos u komunikacionom sistemu tog područja, i kapilarnom i magistralnom, što napose vrijedi za gradove duž osnovnog jadranskoga plovnog puta. Naravno, treba ispitivati i odnos internog komunikacionog sistema prema vanjskom, koji također nije konstantan; zatim, ustanoviti položaj grada u hijerarhiji naselja šireg prostora u kojem se nalazi, napose s obzirom na njegove funkcije u toj hijerarhiji. Naročito nam se čini važnom analiza faktora »gradske regije«, bez obzira na njenu veličinu, jer smatramo da je grad, u krajnjoj konzekvenci, tek najrazvijeniji oblik ekonomsko-društvenog života nekog prostora, i da je s tim prostorom u neposrednoj životnoj vezi. Upravo o veličini te gradske regije, koja se ne mora poklapati s političko-upravnom strukturom, ovisi karakter rasta grada. Na jadranskoj obali susrećemo tako gradove s izrazito mikroregionalnom funkcijom, a isto tako i gradove, kao što je Dubrovnik, s izrazito metropolnom funkcijom.

b. Organizacija naselja

U vezi s problemima položaja grada u širem prostoru treba ispitivati i način njegove prostorne organizacije. Praksa je pokazala da posve slobodnog, tzv. organskog, rasta grada gotovo i nema ni u jednom razdoblju koje smo ispitivali. Grad uvijek raste po određenom »planu«, tj., izgradnja se podvrgava nekim osnovnim vodećim linijama. Planirani je grad u pravom smislu riječi onaj u kojem je rast izgradnje predodređen shemom osnovnih komunikacija, rasterom, parcelacijom itd. Ali pokazalo se da i onda kad ne postoji takav plan, bilo iz ranijeg razdoblja (rimski raster), bilo iz razdoblja srednjovjekovne izgradnje — koja također u pravilu primjenjuje ortogonalnu shemu (vidi Dubrovački statut, poglavlje o izgradnji grada nakon požara, 13. st., plan Stona iz 14. st.), ipak postoje čvrste smjernice izgradnje. Čini nam se da je jedan od najelementarnijih zadataka pronalaženje upravo te osnovne strukture organizacije naselja. Naravno, s vremenom se ta struktura može izmijeniti širenjem grada, može doći do kombinacije različitih organizacionih struktura, pa i do njihova sukobljavanja. Ipak treba uvijek težiti uočavanju organizacije prvobitne jezgre. U nekim slučajevima pokazuje se potreba i za arheološkim sondažama da bi se razjasnilo prvobitno stanje. Inzistiranje na tim osnovnim oblicima organiziranja gradskog prostora opravdava to što u gradovima u pravilu kontinuiraju oblici vlasništva zemlje, i što je od svih brazgotina koje prostoru nanosi vrijeme najtrajnija ona koju stvaraju granice posjeda (perzistencija rimske centurijacije u okolici nekih gradova). U

fotografija: krešimir tadić

određenim razdobljima svog razvoja grad je zatvorena struktura, ali, polazeći od našeg vremena unatrag, u prošlost, ne treba zaboraviti da najsačuvanija »ljuska« gradske aglomeracije ne mora biti i najranija. Neki gradovi u toku svoga razvoja razbijaju tu ljusku, a to se u 2—3 stoljeća može zbiti i nekoliko puta, kao što će pokazati primjer Dubrovnika.

Kao osnovne elemente organizacije gradskog prostora treba ispitivati:

- a) unutarnji komunikacioni sistem i njegov odnos prema gradskom rubu (bez obzira na to je li on fortificiran ili nije);
- b) lokaciju glavnih javnih objekata koji su samim svojim postojanjem osnovna uporišta organiziranja gradskog prostora (katedrala, samostan, gradski trg, javne zgrade);
- c) karakter individualne izgradnje i odnos »privatnog« i »javnog« unutar grada.

c. Karakter izgradnje

Polazeći od analize sadašnjeg stanja i vremenskog određivanja pojedinih elemenata gradskog inventara (i to svakog pojedinog objekta, jednako javnog i privatnog karaktera), moguće je utvrditi karakter cjelokupne gradske izgradnje u pojedinim razdobljima. On u pravilu nije jednak nego ovisi o funkcijama koje grad ima u toku vremena, i koje nisu trajne. Ima slučajeva da grad živi neko vrijeme kao središte veće regije, a u kasnijem razdoblju tu svoju funkciju izgubi pa mu se arhitektura rustificira. Postoje, dakako, i obratni slučajevi. U vezi s tim karakterom izgradnje indikativne točke daju sakralni objekti, njihova veličina i opremljenost. Poseban je problem uočavanje karaktera izgradnje u pojedinim zonama grada (centar i periferija).

Smisao tog istraživanja nije, naravno, samo u »rekonstrukciji« povijesnog razvoja, nego u jasnijem predočivanju urbane strukture

koja se promatra kao rezultat razvoja u vremenu, jer tek tako predočena omogućuje racionalni sistem odluka koje se odnose na egzistenciju te strukture u cjelini i dijelovima, ili na njenu asanaciju, odnosno revitalizaciju. Na žalost, praksa je pokazala da su mnoge odluke, koje su tangirale stare urbane aglomeracije, donesene bez dobrog poznavanja njihova karaktera, na temelju posve proizvoljnog vaganja i suprotstavljanja vrijednosti »starog« i »novog«. Bez realnog poznavanja starih urbanih aglomeracija odviše se lako stvaraju kompromisi između starog i novog, koji su u krajnjoj konzekvenci samo korak na putu prema likvidaciji starog.

Bez poznavanja funkcije i svakog pojedinog objekta i gradske cjeline nemoguće je utvrditi raspon mogućih funkcija koje takav objekt ili cjelina treba da prihvate.

fotografija: krešimir tadić

2. Osvrt na dosadašnju praksu

Ma koliko bili definirani ciljevi istraživanja Instituta, njihova je provedba uvijek ovisila o neposrednoj namjeni. Kad su imala poslužiti konzervatorima, u prvom su planu bili radovi koji služe zaštiti; rad na prostornim planovima služio je opet drugim ciljevima. Ali rad u cjelini bio je uvjetovan potrebom da se nekontroliranim procesima urbanizacije suprotstavi određena dokumentacija, koja upozorava na vrijednosti i ciljeve što ih sama praksa, vođena jednostavnim ekonomizmom, nije ni htjela ni mogla uočavati. Prema tome, konkretni su rezultati tog rada samo djelomični odraz široke skale problema koji bi morali konstituirati metodu pristupa starim urbanim aglomeracijama.

U ovom se tekstu govori o dvjema metodama: jednoj koja je realizirana i drugoj koju bi trebalo fiksirati kao teoretski model takvog istraživanja. Treba ipak naglasiti da nije riječ o različitim metodama, nego o različitim stupnjevima doradenosti jednog istraživačkog zadatka. U tom je smislu Institut dosad obradio 30 urbanih i poluurbanih aglomeracija na području Istre, Hrvatskog primorja, srednje i južne Dalmacije.¹

¹ Rezultati njegova rada zabilježeni su tekstovno i grafički u ovim dokumentima:
Radovi Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, broj 4, 1963.
Program dugoročnog razvoja i plan prostornog uređenja Jadranskog područja, izdanje Urbanističkog instituta SRH, Zagreb 1967.
Regionalni plan Istre (Historijsko-urbanistički razvoj naselja i prostora Istre i spomenici kulturne baštine), izd. Urbanističkog instituta SRH, Zagreb 1967.
Regionalni prostorni plan južnog Jadrana (Spomenici kulture), izd. Urbanističkog instituta SRH, Dubrovnik 1968.
Funtana, izd. Urbanističkog instituta SRH, Zagreb 1970.
Projekt Gornji Jadran, izd. Urbanističkog instituta SRH i LRS, Zagreb, Ljubljana 1973.

U dosadašnjem radu sudjelovali su povjesničari umjetnosti, arhitekti, geodeti i fotografi. U nekim je zahvatima bila ostvarena suradnja i s arheolozima. Suradnja tih stručnjaka omogućila je istraživanje do određenog stupnja. Očigledno je da bi u daljnja istraživanja mnogo intenzivnije trebalo uključiti još neke discipline, kao što su humana geografija, sociologija, demografija. U konkretnim slučajevima trebalo bi posvetiti više pažnje čisto povjesničarskom radu, posebno arhivskim studijama.

3. »Suženi« model

Pretežni dio dosadašnjeg rada rezultirao je fiksiranjem dokumentacije u ovim pravcima:

a. Tekstualni materijal

Sastoji se prije svega od opisa objekata, odnosno, kad je potrebno, od opisa skupa objekata.

Ako je krajnja namjena takvog opisa uključivanje u konzervatorski zahvat, onda je opis objekta vrlo detaljan (npr. obrada grupe stambenih objekata u Grožnjanu).

Pri tekstualnoj obradi naselja postupalo se na dva načina:

a) Kad su obrađivani veći prostorni planovi, opisi pojedinih objekata svodili su se na fiksiranje najosnovnijih karakteristika, tlocrtne dispozicije, kompozicije fasade, stilskih i vremenskih obilježja (primjer obrade grada Korčule). Tako su obrađene i cijele regije (npr. Pelješac i dubrovačka regija).

b) Već pri obrađivanju Stona i Malog Stona — a ta se metoda usavršila za Dubrovnik — detaljno je obrađen svaki objekt urbanog tkiva bez obzira na namjenu (fortifikacioni, sakralni, javni i stambeni objekti). Osim opisa svakog pojedinog objekta obrađeni su pojedini blokovi, potezi i javne gradske površine (trgovi, ulice, vrtovi). Takav tip opisa sadrži, uz sve osnovne podatke o tlocrtu, konstruktivnim elementima, rješenju pojedinih fasada i oblicima otvora, i cijeli niz podataka o strukturi ziđa, o arhitektonskoj plastici, o pojedinim etapama gradnje i o odnosu objekta prema širem prostoru. Kad je bilo potrebno, obrađen je i inventar.

Opis objekta oslanja se na arhivsku dokumentaciju (bili to zapisi, nacrti i crteži iz prošlosti, ili starija foto-dokumentacija) ako takva postoji za pojedini objekt ili dio grada. Polazeći od objavljene arhivske građe po potrebi se istražuje i neobjavljena.

b. Geodetsko i arhitektonsko snimanje

Po opsegu arhitektonsko snimanje slijedi tekstualnu obradu. Ako se, naime, pristupa sumarnom opisu objekata nekog naselja koje se obrađuje radi analize šire regije, nije ni potrebno snimanje svakog objekta, nego se izdvajaju i arhitektonski snimaju oni objekti koji su karakteristični za pojedina razdoblja, ili pojedini tipovi objekata, ili oni blokovi ili potezi izgradnje koji su važni za određene etape razvoja grada (primjeri su takvog pristupa Plomin, Rab, Hvar). Po tom principu snimani su pojedini objekti i izvan naselja ako se ustanovilo da su značajni za razvoj šireg područja (Pelješac, dubrovačka regija).

Kad se željela detaljno obraditi neka gradska jezgra, s namjerom da se snime svi objekti, prethodno su obavljena i detaljna geodetska snimanja bez kojih ne bi bila ni moguća cjelovita arhitektonska obrada. Tako je u Dubrovniku nakon geodetskih izmjera obavljeno arhitektonsko snimanje svih objekata unutar gradskih zidina, u zoni prizemlja, u mjerilu 1 : 100. Uz to su snimljeni presjeci na pojedinim gradskim potezima, prijeko potrebni za analizu gradskog tkiva (snimljeno je 6 presjeka u mjerilu 1 : 100, i jedan u mjerilu 1 : 200). Na osnovi tekstualne obrade, koja je omogućila pregled i ustanovljivanje stilskih i vremenskih karakteristika, izabrali su objekti (sakralni i profani) koji se snimaju u cjelini. Kod sakralnih objekata tlocrtu se dodaju uzdužni i poprečni presjek, te snimak fasada, a kod stambenih i objekata javne namjene tlocrt se prizemlja dopunjuje arhitektonskim snimkom tlocrta svih etaža, svih fasada i karakterističnog presjeka u mjerilu 1 : 100 ili 1 : 50, a po potrebi i snimcima detalja (kamini, pila) u mjerilu 1 : 10 ili 1 : 20. Kod tih se objekata dodaje i snimak strukture ziđa (mjereni nizovi i pojedini kvadri) u mjerilu 1 : 50. Cijela je ta arhitektonska dokumentacija podloga za proučavanje razvoja grada, a istodobno i za revitalizaciju i saniranje pojedinih predjela ili rekonstrukciju pojedinih objekata.

c. Fotografiska dokumentacija

Ona, naravno, nužno prati i tekstualnu i arhitektonsku obradu objekata, odnosno naselja ili područja. Ponajprije se upotrebljavaju avio-snimci koji omogućuju pregled pojedinih većih prostornih cjelina u vremenu — od prethistorijske organizacije nekog područja (gomile na Pelješcu), preko rimske centurijacije (Stonsko polje) do srednjovjekovne mreže komunikacija ili razgraničenja posjeda (Šipan, Rijeka Dubrovačka npr.).

Fotografsku smo dokumentaciju orijentirali na tri zadatka:

- velike vedute, panoramske poglede, odnosno zahvaćanje većih prostornih cjelina;
- snimanje pojedinih objekata u određenom mjerilu kao dodatni element arhitektonskim snimcima;
- snimanje detalja, napose arhitektonske i dekorativne plastike na objektima, te inventara.

Ovisno o pristupu obradi pojedinog naselja ili regije, primjenjuje se više ovaj ili onaj od navedenih tipova snimanja. Vedute i veće prostorne cjeline snimaju se redovito, a detalji to više što je tekstualna i arhitektonska dokumentacija iscrpnija. U Dubrovniku je posebna pažnja posvećena snimanju prostora, tj. trgova i ulica, ali je snimljeno i mnoštvo detalja samih objekata.

d. Grafička interpretacija

Taj se način iskazivanja podataka svodi zasad na dva pristupa.

a) Prvi je prikazivanje spomeničkog inventara na širem prostoru. Ovisno o mjerilima varira i stupanj selekcioniranja tog inventara. Od karata u mjerilu 1 : 300.000 (gornji Jadran), gdje se fiksiranje ograničuje na najuži izbor, tj. gotovo samo na naselja, preko prikazivanja na kartama u mjerilu 1 : 50.000 (cijela jadranska obala), gdje se mogu javljati već i pojedinačni objekti, do prikazivanja u mjerilu 1 : 100.000 kao što je učinjeno za južni Jadran. Predjeli s najgušćom koncentracijom objekata izdvojeni su na karti u mjerilu 1 : 25.000 (područje od Rijeke Dubrovačke do Cavtata). Pojedine su vrste objekata označene diferenciranim znakovima (sakralni, fortifikacioni i profani izolirani objekti, te arheološke zone), a kod naselja se čak razlikuju pojedini tipovi (od ruralnih do urbanih), njihova tipologija i stupanj očuvanosti.

b) Podaci o gradu iskazuju se grafički na geodetskoj, odnosno katastarskoj podlozi (od mjerila 1 : 2880, 1 : 1440, 1 : 1000, 1 : 720 do 1 : 500 za Dubrovnik i Korčulu). Odnose se na kategorije stanja, visine, starosti i vrijednosti objekata.

»Stanje« objekata obrađivano je po stupnjevima: dobro, osrednje, loše i ruševno. Ispitivanje relacije između vrijednosti objekta i socijalnog stanja njegovih korisnika, koja je veoma važna za život takvog objekta, te sakupljanje podataka o komunalnoj opremljenosti svakog pojedinog objekta obavljeno je ponegdje unutar deskripcije. Pri utvrđivanju stanja pojedinih objekata posebno se oslanjamo na rad arhitektonskih ekipa.

Kategorija »visina«, koju, mislimo, nije potrebno detaljnije objasniti, služi za određivanje srednje visine naselja, što je, kao i postavljanje granice »non alterior«, potrebno odrediti zbog eventualnih interpolacija.

»Vremenska« karta ima legendu koja varira od naselja do naselja, ovisno o vremenskom rasponu u kojemu neko naselje nastaje. Naime, budući da se stilске karakteristike ne poklapaju s vremenskim razdobljima, tj. sa stoljećima, dolazi i do spajanja (pri čemu jedna boja označuje dva ili prijelaz između dvaju stoljeća, u stilski čvrsto definiranoj cjelini) ili do cijepanja jednog stoljeća, kad se u njemu dogode bitne promjene. Napominjemo da dvije ili više boja na jednom objektu označuju njegov rast u toku stoljeća, odnosno pregradnje, dogradnje, pa čak i takve promjene kao što je mijenjanje prozorskih okvira. — Na »vremenskoj« karti Dubrovnika primijenjena su dva načina grafičkog prikazivanja života i rasta jednog objekta u toku vremena:

a) Ako je moguće, unosi se boja određenih faza izgradnje na onaj dio tlocrta objekta gdje se prigradeni, pregrađeni ili nadograđeni dio nalazi (npr. atrij kneževa dvora — I 15/16. st., II — 17/18. st.).

b) U primjerima, gdje se naknadno izgrađeni dijelovi nalaze na različitim stranama ili na razini objekta, boje su samo shematski znakovi, koji označuju prisutnost različitih faza. Najranija faza unesena je uz graničnu liniju objekta. Tako je prikazana većina stambenih objekata.

Dok su prve dvije od tih kategorija (stanje i visina) relativno jednostavne, pa i treća (vrijeme) ne sadrži posebne probleme osim analitičkih, određivanje »vrijednosti« objekata nešto je složenije, kao i uvijek kad je riječ o procesu valorizacije.

Kriteriji za apsolutnu vrijednost naravno, ne postoje, pogotovo kad je riječ o profanoj arhitekturi, koja u povijesti umjetnosti još nije shvaćena kao predmet istraživanja, pa ni materijal onih njenih inventara na temelju kojih ta znanost gradi svoje stilске i morfološke kategorije. Ali pri određivanju vrijednosti građevnog inventara nekog naselja ne može zadovoljiti ni čisto pragmatično-lokalni kriterij, nego uvijek treba uzimati u obzir šire kulturno-historijske cjeline unutar kojih se određeni lokalitet razvija. U ravnoteži između tih »širih« i »užih« valorizacija treba tražiti metodski put za određivanje vrijednosti. Praksa je pokazala da je teško naći čak i razmjerno malu urbanu ili poluurbanu aglomeraciju koja u regionalnoj ili nekoj drugoj cjelini, u određenoj vremensko-stilskoj situaciji, ne bi pokazivala specifičnosti kakve se javljaju i u najelementarnijem, kao što je građa, i u upotrebi određenog stilskog repertoara. Iako, na primjer, možemo govoriti o romaničkom ili gotičkom kvadru na jadranskoj obali kao o općoj kategoriji, praksa je pokazala da

Methods of Research in Old Urban Agglomerates

Dubrovnik

Nada Grujić

The purpose of this investigation is directly practical in the sense of establishment of standards for the preservation and revitalization of monuments — consequently for conservation practices and regional planning.

The historical-theoretical significance of the present research is directed towards a recognition of the rationale of the growth of a city in connection with changes in its function and reciprocal relationships between structures and the social functions of a city.

In spite of the fact that a modern city grows according to principles wholly different from those that govern the growth of a traditional city, the expression of certain theoretical ideas about the manner in which some specific urban structures are raised represents the acquisition of definite means connected with the recognition of the still insufficiently devised processes in the contemporary rising of a city.

1. Theoretical Model of Investigation

Past experiences and our own critical attitude towards them have led to considerations of a “model” of investigation work. Such a model includes basic themes of investigation, which would be:

a. A Settlement in Its Setting

Within the framework of these themes it is necessary to analyse the position a settlement occupies in a definite area, in consideration of which one has to keep in mind that such a position changes with the passage of time. Above all it is necessary to examine the position of the settlement in the geomorphological structure of a definite region, which, regarding roads and main highways, is especially important for cities situated along the main Adriatic sea-way. Naturally, it is necessary to consider also the relationship of the internal communications towards external which is not a constant either. For this reason it is expedient to establish the situation of a city in the hierarchy of settlements in a larger area in which it is located.

b. Organization of a Settlement

Directly connected with problems of the position of a city with respect to its region is the investigation of the character of a city's spatial organization. Experience has shown that there is no single example of a city from any of the historical periods which would have developed in a completely free and organic sense. A city always develops according to a definite “plan”, that is, its growth is subject to certain restrictions. A town plan, in the true sense of the word the development of future buildings in a certain predetermined way with a definite scheme of communications, a street grid, zoning for the buildings etc. It has also been demonstrated that in situations where there is no such plan —

unutar nekih općih oblikovno-tehničkih principa postoje i lokalne varijante. Taj se lokalizam još jače očituje pri upotrebi određenog repertoara stilskih elemenata (okvira prozora, vrata itd.), pri čemu treba upozoriti na vrlo karakterističnu pojavu da unutar same aglomeracije mogu postojati razlike u primjeni nekih oblikovnih elemenata između reprezentativnih gradnji i manjih objekata. Ipak, problem valorizacije nije, po našem mišljenju, vezan samo uz postojanje ili nepostojanje tzv. stilskih elemenata, nego prije svega uz prostorno-oblikovnu vrijednost određenog objekta, i to u dva smisla: individualnom i u odnosu na cijelu aglomeraciju. U skladu s tim razrađeni su i stupnjevi vrednovanja. Očito je smisao tog stupnjevanja upravo u tome, da se uoče ne samo individualne nego i »ambijentalne« vrijednosti objekta, a to znači njegova uloga u formiranju cjeline. Napokon, u vezi s tim treba ukazati na praktičnu primjenu te vrijednosne skale. Ona, po našem mišljenju, određuje i karakter eventualnih intervencija² na takvom objektu, pri čemu bi teoretski trebalo uzeti u obzir da se za objekt najviše kategorije primjenjuje princip najstrože konzervacije (uključujući u nekim slučajevima čak i revalorizaciju, odnosno rekonstrukciju prvobitnog stanja), s tim da ta strogost opada na nižim stupnjevima skale.

Naravno da se na takvu osnovnu shemu nužno nadovezuju posebna istraživanja. Temeljna dokumentacija otvara put takvim istraživanjima. U slučaju Dubrovnika mogu se na temelju dokumentacije razviti posebna istraživanja tipologije sakralnih objekata, tipologije profanih objekata prema pojedinim razdobljima, samostanskih objekata, javnih zgrada, slijeda arhitektonsko-plastičkih detalja i, napokon, stilskih grupacija objekata (romanika, gotika, renesansa, manirizam, barok).

Naravno, kao što je već istaknuto, na tu osnovnu dokumentaciju nužno se moraju nadovezati i studijski radovi revitalizacionih zahvata bilo na pojedinačnim objektima bilo na cjelini. U vezi sa zadacima Instituta, arhitekti su pristupili rješavanju svojih zadataka (dijelovi dubrovačkog središta, Rijeka Dubrovačka, Lopud).

S obzirom na proces intenzivnog zaposjedanja jadranske obale treba upozoriti da se brojnim neželjenim i štetnim posljedicama toga procesa možemo suprotstaviti jedino racionalnim odlukama, a znanstveno proučavanje današnjeg inventara i današnjih vrijednosti bitan je element takvih odluka.

2

Na pojedinim objektima svejedno koje oni oznake bili (objekti »izrazite vrijednosti«, »ambijentalne vrijednosti« itd.) nalazi se ucertani znak, »nagrđujući element«, koji je jednak znaku »objekt neintegriran u ambijent«.

Tek nakon uklanjanja svega onog (npr. betonski okviri otvora, žbuka na kvalitetnom kamenom zidu, neadekvatni pokrov krova itd.), što taj znak označuje, objekt može dobiti svoju osnovnu vrijednost.

either from the Roman period (rectangular grid plans) or from the mediaeval period, which likewise saw the application of rectangular grid schemes (note the Dubrovnik statute, the chapter concerning building activities in the city after the fire of the 13th century and the plan of Ston from the 14th century) — there exists nevertheless some kind of definite direction in the building development. It would seem to us that one of the most elementary phenomena is the creation of these basic structures of settlement organization. Naturally, with the passage of time, these structures may well change in an expanding city, combining different organizational structures, even to the point of experiencing conflicts among them. However, it is always necessary to endeavour to understand the organization of the original core. In some cases even archaeological investigations will be necessary to ascertain the original state of affairs. As basic elements in the organization of an urban area it is necessary to examine as follows:

- a) The internal communications system and its relation to the city limits,
- b) The location of the principal public buildings, which by their very existence lay down the basic premises for the organization of urban space,
- c) The character of individual buildings and the relationship between private and public buildings within a city.

c. Character of the Urban Complex

On the basis of an analysis of the contemporary conditions and the chronological definition of individual elements in a city's inventory, it is possible to establish the character of the entire urban structure within the limits of a single historical period. In principle, the character of the urban structure is not uniform, but it is rather subject to functions which the city possesses within a certain period of time, and which are not everlasting. There are instances that a city exists for a certain time as a centre of a large region, but that during a subsequent period it loses that function, with the result that its architecture becomes rustic; there also exist quite reverse situations. In this respect the character of religious buildings, their magnitude and furnishings, provide an indication of a city's structure. The recognition of the character of structures in individual sections of a city represents a special problem.

2. Review of the Present-Day Practice

It should be stated that no matter how were defined the objectives of the research which the Institute has carried out, their execution has always depended upon the aim stated. When conservators were in question, then our work had as its first objectives those that immediately served conservation, but when this was work concerned with regional planning, then the first place in our work was occupied by different objectives. All of our work, however, is conditioned by the need that definite documentation should stand in the place of uncontrolled processes of town-planning. This documentation draws attention to values and goals which urban practice alone, carried out by simple economizing, has neither the intention nor the possibility to recognize. In this connection the concrete results of this work are only a partial reflection of the large-scale problem, which is the necessity of establishing a method of dealing with historic urban agglomerates.

3. Specific patterns

The predominant part of the present-day activity has resulted in a classification of the documentation under three main headings:

a. Textual material

This, above all, consists of a description of the object and, when a situation calls for it, the relationship to the description of the entire object.

b. Geodetic and architectonic Survey

By its range, the architectonic survey follows the textual interpretation. If a restricted description of the object is performed, only the most significant objects or whole parts of a town important for various developmental phases are architectonically surveyed.

When we aim at a detailed interpretation of a settlement nucleus where all objects should be surveyed in detail, we perform a detailed geodetical survey as well. It embraces the categories of condition, elevation, value and chronological period.

c. Photographic documentation

We need not emphasize the importance of the basic photographic documentation organized under three headings:

- a) overall, panoramic vistas,
- b) survey of individual objects in a predetermined scale as an additional element for the architectural surveys.
- c) detailed surveys, especially elements of architectural and sculptural decoration in the objects.

d. Graphic interpretation

This manner of presentation is limited to two ways:

- a) The first is a presentation of the inventory of monuments over a larger space,
- b) Data on a settlement are presented graphically on geodetic maps and in plans.